

NAJSTARSZE ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE W ZBIORACH MUZEUM OKRĘGOWEGO W TORUNIU

Kolekcję najstarszych zabytków archeologicznych przypadającą na epokę kamienia (paleolit, mezolit, neolit) i wczesną epokę brązu (dalej EK/WB), tworzą zarówno przedmioty pojedyncze, pochodzące z przypadkowych odkryć, darów oraz wymiany, jak i zwarte zespoły, pozyskane podczas badań terenowych prowadzonych przez pracowników Działu Archeologii Muzeum Okręgowego w Toruniu, również przy współudziale badaczy z innych ośrodków naukowo-badawczych.

Wśród przechowywanych przedmiotów najliczniejszą grupę stanowią obiekty datowane na młodszą epokę kamienia – neolit (VI – III tysiąclecie p.n.e.). Są to głównie naczynie gliniane takie jak: misy, amfory, puchary oraz przedmioty kamienne (topory, siekiery, buławy, żarna, rozcieracze) i zabytki krzemienne (siekiery, groty strzał i inne narzędzia). W skład kolekcji wchodzi również, rzadko zachowujące się, pojedyncze zabytki kościane i rogowe oraz bursztynowe. Prócz tego odnajdziemy liczne narzędzia krzemienne datowane od paleolitu do wczesnej epoki brązu oraz pojedyncze naczynia gliniane, ozdoby, sztylet i siekierki brązowe, które można powiązać z wczesną epoką brązu (koniec III – początek II tysiąclecia p.n.e.).

W magazynie zbiorów EK/WB przechowywane są zabytki archeologiczne, które tworzyły dawniej zbiory niemieckiego towarzystwa Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst i Städtisches Museum oraz polskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu i jego Muzeum. Magazyn ten zawiera również znaleziska archeologiczne pozyskane podczas badań archeologicznych w okresie międzywojennym, po II wojnie światowej, w latach 60.– 90. XX wieku oraz w XXI wieku.

Na kolekcję najstarszych eksponatów składają się zabytki archeologiczne pochodzące przede wszystkim z ziemi chełmińskiej, dobrzyńskiej, Kujaw oraz Pomorza Gdańskiego. Do ciekawych, pojedynczych znalezisk, należą narzędzia krzemienne wykonane z krzemienia wołyńskiego pochodzące z Ukrainy oraz wyroby krzemienne z terenów Francji (Vaudeurs). Jednym z wyjątkowych obiektów przechowywanych w zbiorach EK/WB jest gliniana figurka antropomorficzna kultury trypolskiej z Bilcza Złotego (Ukraina).

Figurka gliniana kultury trypolskiej; Bilcze Złote (Ukraina); fot. Andrzej Skowroński; zbiory DA MOT

Na szczególną uwagę zasługują wyroby krzemienne datowane na późny paleolit (XI–IX tysiąclecie p.n.e.) pochodzące z Brzozy, gm. Wielka Nieszawka (dawniej Toruń-Rudak) wiązane głównie z kulturą świderską oraz ahrensbuską. Miejsce to jest największym kompleksem w północnej Polsce, który wyróżnia się zarówno pod względem liczby odkrytych wyrobów krzemiennych jak i ich koncentracji.

Aktualnie w naszych zbiorach znajduje się ponad 20 000 wytworów krzemiennych pozyskanych z tego miejsca, wśród których występują liczne narzędzia krzemienne m.in. do obróbki skór, kości i rogu (drapacze, rylce) oraz liściaki (groty strzał), które są charakterystyczne dla późnopaleolitycznych łowców.

Narzędzie krzemienne (liściak/grot strzały) – późny paleolit; Brzoza, gm. Wielka Nieszawka, woj. kujawsko-pomorskie; fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT

Narzędzie krzemienne (drapacz) – późny paleolit; Brzoza, gm. Wielka Nieszawka, woj. kujawsko-pomorskie; fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT

Ważne miejsce w zbiorach toruńskiego muzeum zajmują zabytki neolityczne (przedmioty ceramiczne, kamienne i krzemienne), które zostały odkryte na ziemi chełmińskiej oraz na Kujawach. Materiały te pochodzą zarówno z osad neolitycznych (np. Toruń-Mokre, Bodzanowo, Rzęczkowo, Brąchnówko, Toruń-Fort Żółkiewskiego, Toruń-Katarzynka, Stablewice, Szarlej) oraz cmentarzysk (Małe Czyste). Zabytki archeologiczne pozyskane w Brąchnówku, w tym blisko 10 000 fragmentów naczyń glinianych (puchary, amfory, flaszki z kryzą, naczynia zasobowe), fragment glinianej figurki lub naczynia na nóżkach oraz zawieszka bursztynowa, narzędzia kamienne i krzemienne oraz wielkość poznanej osady neolitycznej, stawiają je na pierwszym miejscu wśród stanowisk kultury pucharów lejkwatych na ziemi chełmińskiej. Jest też najlepiej rozpoznany stanowiskiem z tego terenu. Wielkość zadokumentowanej osady neolitycznej na stanowisku Toruń-

Katarzynka (ponad 7500 fragmentów ceramiki oraz powyżej 200 zabytków kamiennych i krzemiennych), stawiają ją (w tym kontekście), na drugim miejscu, po odkryciach w Brąchnówku. Interesujące zabytki archeologiczne pochodzą także ze stanowiska Toruń-Fort Żółkiewskiego, z którego zebrano ponad 26 000 fragmentów ceramiki i kilkaset narzędzi kamiennych.

Fragment glinianej figurki lub naczynia na nóżkach, Brąchnówko, gm. Chelmża, woj. kujawsko-pomorskie; fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT

Naczynie gliniane kultury pucharów lejkowatych; Male Czyste, gm. Stolno, woj. kujawsko-pomorskie; fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT

Siekiera kamienna – neolit; miejscowość nieznana, pow. toruński, woj. kujawsko-pomorskie; fot. Andrzej Skowroński; zbiory DA MOT

Siekiera krzemienna – neolit; Rugia (Niemcy); fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT

**Sztylet brązowy – wczesna epoka brązu; Dobrcz (dawniej Dóbrcz), gm. Dobrcz, woj. kujawsko-pomorskie;
fot. Krzysztof Deczyński; zbiory DA MOT**

Zbiór zabytków archeologicznych przechowywany w magazynie EK/WB stanowi istotną bazę źródłową dokumentującą najstarsze osadnictwo w rejonie Torunia i jego najbliższej okolicy. Kolekcja epoki kamienia i wczesnej epoki brązu liczy ponad 64 000 zabytków i ponad 170 zespołów. Wybrane obiekty oraz zespoły są opracowywane, publikowane i prezentowane podczas konferencji naukowych (w tym międzynarodowych) a także wypożyczane w celach ekspozycyjnych. Udostępniane są również do dalszych badań specjalistycznych, badaczom i studentom, zajmującym się problematyką związaną z epoką kamienia i wczesną epoką brązu. Obecnie nieliczne z nich można zobaczyć na wystawie *Toruń i jego historia cz. I* w naszym Muzeum.

dr Beata Bielińska-Majewska
Dział Archeologii
Muzeum Okręgowe w Toruniu
(opiekun zbiorów: epoka kamienia i wczesna epoka brązu)

Źródła (wybór)

Bielińska-Majewska B.

- 2013 *Materiały krzemienne z miejscowości Vaudeurs w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, [w:] *Retusz – jak i dlaczego? „Wieloperspektywiczność elementu twardego”*, red. M. Nowak, D. Stefański, M. Zając, *Prace Archeologiczne z. 66 Studia*, Kraków, s. 327–335.
- 2015 *Z historii badań schyłkowopaleolitycznego kompleksu krzemienic w Brzozie (Toruń-Rudak)*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia* 34, s. 149–162.
- 2018a *Traces of presence of the Late Palaeolithic hunters in Toruń and its surroundings*, [w:] *Multas per gentes et multa per saecula: Amici magistro et collegae suo Ioanni Christopho Kozłowski dedicant*, red. P. Valde-Nowak, K. Sobczyk, M. Nowak, J. Żrałka, Kraków, s. 205–212.
- 2018b *Epoka kamienia – badania wykopaliskowe Muzeum Okręgowego w Toruniu w latach 2013–2015*, [w:] *XX Sesja Pomorzoznawcza*, red. E. Trawicka, Gdańsk, s. 11–24.
- 2018c *Materiały krzemienne z Rugii w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, *Pomorania Antiqua*, tom XXVII *Muzeum Archeologiczne w Gdańsku*, Gdańsk, s. 109–114.

w druku *Dział Archeologii Muzeum Okręgowego w Toruniu – wybrane zagadnienia z zakresu upowszechniania dziedzictwa archeologicznego regionu*, *Pomorania Antiqua*, tom XXIX (2020) *Muzeum Archeologiczne w Gdańsku*, Gdańsk.

Bielińska-Majewska B., Kucharski L.

- 2014 *Z dziejów archeologii toruńskiej. Muzealne zbiory archeologiczne z dawnych Prus Zachodnich. Zarys historii badań od epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza*, w: *Z dziejów badań archeologicznych na Pomorzu Wschodnim*, red. M. Fudziński i H. Paner, *Muzeum Archeologiczne w Gdańsku*, Gdańsk, s. 91–105.

Gosławska H.

- 1963 *Zabytki neolityczne z Rzęczkowa (pow. toruński)*, *Rocznik Muzeum w Toruniu*, Toruń, s. 43–65.

Gurtowski P.

- 1987 *Cmentarzysko ludności kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Małe Czyste, gm. Stolno, stan. 20*, [w:] *Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, red. T. Wiślański, Toruń, s. 175–183.

Uziembło R., Wawrzykowska B. (red.)

- 2002 *Z dziejów publicznych zbiorów archeologicznych w Toruniu*, katalog wystawy czasowej, Toruń.

Wawrzykowska B.

- 1976 *Zagadki w Brąchnówku*, „*Z Otchłani Wieków: pismo poświęcone pradziejom Polski*” 42, nr 2, s. 146–147.
- 1981 *Osada kultury pucharów lejkowatych w Brąchnówku, woj. toruńskie*, [w:] *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce (studia i materiały)*, red. T. Wiślański, Poznań, s. 109–118.
- 1987 *Zarys historii badań nad neolitem i początkami epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, [w:] *Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, red. T. Wiślański, Toruń, s. 19–35.
- 1993 *Wstępne wyniki badań osady kultury pucharów lejkowatych na stan. 242 w Toruniu (Toruń Katarzynka)*, [w:] *Badania archeologiczne ośrodka toruńskiego w latach 1989–1992*, red. J. Chudziakowa, Toruń, s. 39–44.
- 2005 *Krzemienne płoszcza bifacjalne w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, *Rocznik Muzeum Okręgowego w Toruniu* XIII/XIV, s. 119–122.